

***АЛЕ* як філасафема ў асэнсаванні ісцін быцця
(зборнік выбранай лірыкі Уладзіміра Мархеля)**

Сучасная паэзія дае шмат падстаў думаць пра тое, што класічныя ўзоры шматлікіх твораў Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча застаюцца непераўзыйдзеным эталонам сапраўднай літаратуры, хаця да авалодання майстэрствам класікаў імкнуцца многія творцы, аднак не ўсе пераадоляюць нават да палову цяжкістага шляху, а іншым увогуле не дадзена стаць мастаком. Сёння адкрыты доступ для друкавання і шырокага распаўсюджвання ўласных паэтычных і праязічных твораў (можна звяртацца як у дзяржаўныя, так і ў прыватныя выдавецтвы), і на паліцы кніжных магазінаў, у бібліятэкі трапляюць кнігі розных мастацкіх вартасцей. Прычым адныя аўтары заслужылі высокае права мастаком звацца, іншыя, адкрываючы свет мастацкай літаратуры, толькі пачынаюць прэтэндаваць на пэўныя пазіцыі ў іерархіі літаратурных імёнаў. Мне думаецца, што шкалой для вызначэння “якасці” напісанага павінна быць жаданне зноў і зноў браць кнігу ў рукі і чытаць, кожны раз адкрываючы для сябе новыя грані, адценні і нават сэнсы раней прачытанага. Гэтым крытэрыем я кіравалася, калі звярнулася да кнігі выбранай лірыкі Уладзіміра Мархеля.

“Але...” – назва паэтычнага зборніка, якая выклікае шмат асацыяцый, а яе трактоўка раскладаецца на некалькі семантычных радоў, пра што гаворыць і сам аўтар у “Post scriptum”. *Але* як злучнік звычайна знаходзіцца ў сярэдзіне сказа, а таму *але* ў назве пераўтвараецца ў сімвал пераходнага рубяжа ад ... і да...; становіцца знакам супраціўных адносін паміж часткамі выказвання; узыходзіць да архетыповай філасофскай сутнасці мыслення аўтара, які ўсе ісціны быцця падвяргае сумненням і пераасэнсаванню згодна з ўласнага вопыту набытага/страчанага; *але* набывае і філасофскае абгрунтаванне як сімвалічная структура ва ўсведамленні і перараскладанні каштоўнасцей мінулага і сучаснасці... Увогуле *але* ўспрымаецца кодам, з дапамогай якога мы зможам адчыніць дзверы ў свет лірыкі Уладзіміра Мархеля.

Уражвае той момант, што Мархель пачаў пісаць вершы яшчэ ў 1950 – ыя гады, але выдаў зборнік толькі ў 2007 годзе. Безумоўна, у кнігу выбранай лірыкі ўвайшлі далёка не ўсе творы, быў праведзены строгі адбор вершаў для публікацыі і перад намі паўсталі выдатныя творы Уладзіміра Мархеля. Неабходна заўважыць, што і навуковыя працы, і паэтычныя творы Мархеля грунтуюцца на высокамастацкім гусце і філалагічнай дасканаласці ў валоданні беларускай мовай. Яму ўласціва тонкае адчуванне прыгажосці беларускага слова, умелае і трапнае яго ўвядзенне ў тканіну мастацкага твора, валоданне культурай ужывання розных семантычных зместаў і канатацый слова, якая грунтуецца на вялікім лексічным запасе цікавых выслоўяў, фразеалагічных адзінак, дыалектызмаў, слоў з пераносным

значэннем і г.д. Метафара ў вершах Мархеля набывае функцыі як апісальнага, так і дынамічнага стылістычнага сродка. Ужо ў першым вершы “Грыбы” метафара надае семантычную ёмістасць і вобразную паліфанію выказванням:

Ля яліны грыбы
Падрастаюць патроху,
Паказаўшы ілбы
Сярод лісця і моху.

Ледзьве кожнага твар
У расе спаласнеца,
Як мядовы загар
Ім на шчокі кладзецца... (С.6)

Працэсы метафарызацыі ў творах Мархеля адбываюцца па класічнай схеме як па спосабе пераходу значэнняў ад нежывой і жывой прыроды да чалавека (“Яны сябе ў выраях / з краю роднага вырвалі / і вярнуцца не здужалі: / не былі ужо птушкамі” (“Эмігранты”, С.8)) і наадварот – ад чалавека да свету прыроды (“Вечар з ноччу адкладваў спатканне, / Каб сустрэчаю нашай дзівіцца... / Чырванелі і вішні ў чаканні, / Але ты не магла запазніцца” (“Спатканне”, с.11)). Аднак бліжэй да другой часткі зборніка вобразная метафара часцей саступае месца кагнітыўнай метафары, у якой пераасэнсаванню падлягае ўсталялая семантыка дзеяслова, і ён пачынае зіхацець у тэксце мноствам адценняў, напрыклад: “Я сёння з краю, / не наступаю / і нат не тупаю: / стаю ўвесь дзень / я перад ступаю, / каб мой ямень стаў крупаю...” (“Дзед мой да бабулі”, с.91). І ўвогуле метафара ў творы набывае функцыі генералізуючай метафары, калі сціраюцца межы паміж фазамі ў лагічнай паслядоўнасці раскрыцця значэння і ствараюцца новыя характарыстычныя якасці слова, як гэта адбылося ў вершы “Транспарцёр”:

Ён ніколі не стогне...
А перагрузыць –
задаволена крэкча
і натужліва ўздрыгвае,
але злосна скрыгоча зубамі,
калі ўпустую страчвае сілы.
А пакінуць –
ён пазяхне і суцішыцца
да новай змены,
каб большы цяжар прыняць на плечы. С.12

Дзеяслоў у названым вершы не толькі надае дынаміку апісанню, але і ўносіць карэктывы ва ўспрыняцце прадметнага свету. Уладзімір Мархель карыстаецца рознымі спосабамі метафарызацыі дзеля выяўлення ўзаемазвязанасці ўсяго жывога і нежывога ў сусвеце, калі каардынаты існавання чалавека ў прасторы і часе неадрыўна звязваюцца з прыродна-прадметна-рэчыўным светам і нават ім абумоўліваюцца.

Аўтар паэтычнага зборніка імкнецца знайсці слова гаваркое, жывое, семантычна ёмістае – сапраўднае беларускае, якое б не толькі выконвала намінацыйныя функцыі і выступала б яркім сродкам вобразнай характарыстыкі, але і ўзнімалася б да галоўнага прызначэння -- самаідэнтыфікацыі з нацыянальным (“Родным словам, як прашчай, / Не замахваўся прашчур / І не цэліўся ў слоўнік суседаў -- / Сваё слова выходжаў, як ведаў. / І яно, недазнанае, кволае, / Ад зямлі дабрасейнай адскоквала, / Кучаравела лёнам цыбатым, / У прастах выпівала расу, / Мяккім кужалем ехала ў хату...” (“Роднае слова”, с.42). У Мархеля выпешчаны кожны паэтычны радок, ён імкнецца данесці да чытача прыгажосць, сакавітасць і гістарычнае багацце беларускай мовы. Аўтар, як і яго лірычны герой, не толькі думае па-беларуску, ён адпавядае тыпу Беларуса, і праз названую самаідэнтычнасць імкнецца будаваць адносіны з людзьмі і каханай жанчынай (“Ты пагарджала / мовай Купалы -- / і слоў для цябе я не меў, / я моўчкі нямеў...” (“***Ты пагарджала...””, с.84)). Беларусь – гэта паэтычнае прызначэнне, гэта нацыянальны статус, гэта псіхалагічны партрэт лірычнага героя. Чытаючы вершы Уладзіміра Мархеля, атрымліваеш вялікую асалоду ад далучэння да віртуознага валодання словам, ад умення аўтара адчуць шырокія магчымасці варыянтаў ужывання слова ў тканіне паэтычнага арганізма, як напрыклад: “Не мрочма настроі, / Не доўжма чаканне, / Не збольвайма мроі!” (“***Між іншых нас трое...””, с.56); “Пачатак ты, а я даўжэнне...” (“Моманты светлаценняў”, с.57); “нас калыхалі / люляйныя хвалі” (“***Цябе пакупалі”, с.114) і г.д. Роднае слова стала не толькі сродкам перадачы думак, але і розных настройаў, хваляванняў, перажыванняў, -- падтэксту таго, што не заўсёды знаходзіць слоўных эквівалентаў (“Мой верш двухслоўны / І ледзь заўважны...” (“Пачуць”, с.76); набыло семантыку недавыказанага слова ці проста маўчання, якое дадзена разумець блізкім родным душам (“І слоў пахіснуў аснову: / Мяне разумееш цяпер з паўслова” (“***Патрэбнае слова знайсці не проста”, с.21); “Што лепей аціхнуць і слухаць пачуцці бясслоўна” (“Пачуцці і словы”, с.51); стала зместам паразумення аўтара і чытача (“Хто крык дарэчна / І верш мой чуе, / Таго сустрэчна / Пачуць хачу я” (“Пачуць”, с.76). І мне здаецца, Уладзіміру Мархелю дадзена зачароўваць магіяй нестандартных паэтычных рыфм, стройнасцю і паслядоўнасцю ў руху санетных строф, мілагучнасцю алітэрацый, маляўнічасцю эпітэтаў і г.д., якія толькі ўзмацняюць выказаную думку, надаюць ёй выразнае гучанне ісэнсавую глыбіню, як, напрыклад, у вершы “Куль – не сноп”:

А ты датуль
Зазнаны сноб,
Пакуль
Як поўны зерня сноп.
Без зерня ж ты ўжо нуль,
Таму й не сноб
І нат не сноп,
А куль. С.80

Усе пералічаныя вышэй асаблівасці аўтарскага стылю ў стварэнні паэтычнага твора працуюць на ідэю раскрыцця філасофіі жыцця праз прызму іроніі. У.Мархель часта звяртаецца да гумару і іроніі ў адлюстраванні складаных праяў быцця – так не толькі дасягаецца мэта высмейвання чалавечых парокаў і слабасцей (як гэта адбывалася ў рускай і беларускай гумарыстыцы), але і акрэсліваюцца эстэтыка-філасофскія пазіцыі паэта (вершы “Мы едзем”, “Паклёп”, “Хітрун”, “Адзінка й нуль” і інш.). За іроніяй часта стаіць рэзкае непрыняцце ў чалавеку хцівасці, прыстасавальніцтва, двурушша, беспадстаўнай гардыні і інш.

Нельга не адзначыць, што ў зборнік уключаны вершы з глыбокім філасофскім зместам (“***Ніякім калёсам”, “След”, “Навагодні напамінак”, “Студня і журавель”, “Час” і інш.), з нацыянальна азначанай і сацыяльнай праблематыкай (“***Ліцвін, паляшук, беларус”, “Са словаў дзедз Антося”, “Не выйсці” і інш.), таксама вершы для дзяцей (“Каток”, “Плача бабёр”). Аўтар імкнецца спазнаць сябе ў розных жыццёвых ролях, зразумець сваё месца ў сацыяльнай іерархіі грамадства, вызначыць шляхі самаразвіцця. Яму было важна знайсці ў хранатопе жыцця тую кропку адліку, з якой пачалося акрэсліванне яго ідэнтычнасці як асобнага мікракосмасу, як Асобы. І з вышыні пражытых гадоў ён можа паглядзець на свет і сябе ў ім праз прызму ім вызначанай філасафемы *але*, калі ўсё вакол -- розныя падзеі, з’явы, учынкi і г.д. маюць свой сэнс і сваё абгрунтаванне, але ў кожным можна ўбачыць праекцыю ў іншае вымярэнне іх існавання, у іншую плоскасць змястоўнасці/бессэнсоўнасці, таму аўтар астаўляе нам магчымасць скарыстацца гэтым *але* для ўласнага прачытання твора жыцця.

Раздзел “Лірыка II” – гімн каханню, без якога душа чалавека пустая. Апагеем у высокамастацкім “агаленні” пачуцця выступае верш “***Я для цябе хачу трымцець”, у якім няма знакаў цялесных дачыненняў, аднак узнікае адчуванне, што аўтар “піша целам”. У вершы “***Ці чуеш ты, якая перамена” герой прызнаецца: “Я для цябе адное аркеструю, / Я ўсім сабою для цябе іграю” (с.147) -- надзіва адкрытае і давернае прызнанне, пасля якога пачынаеш чуць музыку закаханай душы. Чытаючы вершы другой часткі зборніка, разумеш, што ёсць мастацкая эратычная культура, узоры якой дэманструе У.Мархель у вершах пра каханне. Сапраўды, эрас уваходзіць у любоўную лірыку не ў якасці асучасненага спосабу піара імя, а неад’емнай сутнасцю шчырага і непадманнага гарэння сэрца. У лірычных творах раскрываецца *эрас душы*, бо толькі і ажывае душа ў “палоне” закаханых вачэй, пачынае гучаць як тонкая струна ў мностве раней непрачутых, у чымсьці толькі ўяўных і жаданых, інтымных споведзей. Аднак герой не пераўтвараецца ў раба светлага, а недзе і пакутлівага пачуцця – ён знаходзіць ахоўныя шчыты ад пажараў сэрца – яны ва ўзважанай цяжарнасці, у іранічным прачытанні кантэкста дачыненняў, калі яе трэба заваяваць і самому пры гэтым застацца на вышыні становішча (“Не пераходзіў я тваю мяжу: / Ты мне не адкрывала візаў, / Таму сабе самому я кажу: / “Цябе не зведаў я, не вызнаў!” (“Мяжа”, с.168). Класічныя творы павольна напаяваюцца неакласічнымі элементамі -- адбываецца асэнсаванне адвечных

матываў каханьня з дапамогай сучасных паняццяў, перакадзіраваных па спосабу асацыятыўнай блізкасці значэнняў, напрыклад: “Мы ў бескантактнай зніклі паласе, / Таму не ў часе ўжо і не ў прасторы, / Мы выйшлі з хранатопа пакрысе -- / І кожны паасобку дзень каторы” (“У бескантактнай паласе”, с.171). Прасторава-часавыя адлегласці паміж ім і ёю – гэта і сімвал непаразумення, і знак непераходнасці мяжы паміж мінулым шчасцем і сённяшняй адасобленасцю, і “бескантактная” прырода дачыненняў, якая шукае іншага змястоўнага напаўнення, дзе павінны панаваць “свята збліжэння”, “магія дотыку”, “зямное жаданне” – увогуле “тактыльныя адчуванні”. Такім чынам, эрас вершаваных твораў зіхаціць усімі адценнямі любоўнага перажывання, што нараджаюцца ад жарсці, прыцягнення, міласці, “трымцення субстанцый”, і знаходзячыся на мяжы з эротыкай, на яе тэрыторыю пры гэтым не пераходзіць, хаця сам аўтар заяўляе: “Выйсці ў эротыку, / Вычуць дазвання / Магію дотыку, / Сілу кранання” (“Магія дотыку”, с.103). Рух пачуцця застывае прыгожа і велічна на мяжы перакрывавання і зліцця дзвух неабсяжных прастораў душ, двух сусветаў – “Яе” і “Яго”:

Магутна, глыбока і востра

Пачаткам працягнецца ранне –

Паўстань над узроўнем узросту

І звездай бясконцасць каханьня (“Паўстань”, с.50)

Уладзімір Мархель паўстаў не толькі над узроўнем узросту, ён узняўся над стэрэатыпамі і шаблонамі часу, над комплексамі мужчынскай натуры і падарыў нам трапяткую, жывую паэзію каханьня. Яго лірыкай сцвярджаецца – няма абмежаванняў і забаронаў у раскрыцці прыгожага пачуцця, як няма межаў для бясконцага вывучэння быцця, што пацвердзілі “Максімы”, якія пісаліся на працягу 2007 года. Неабходна адзначыць, што Уладзімір Мархель – адораны чалавек, які раскрыў свае таленты ў навуцы, перакладчыцкай дзейнасці (у зборніку прадстаўлены асобныя пераклады з розных моў свету добра вядомых нам паэтаў), а цяпер – і ў паэзіі.